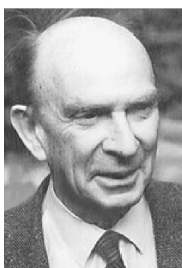

In memoriam

Peter Frederick Strawson (1919 – 2006)

Jedan od najpoznatijih filozofa 20. st. Sir Peter Strawson umro je 13. veljače ove godine. Njegov se utjecaj podudara s jakim utjecajem filozofije sa Sveučilišta u Oxfordu, naročito u periodu između 1950. i 1970. Taj se utjecaj obično veže uz prominentnost filozofije jezika (kasni Wittgenstein, G. Ryle i J. L. Austin), ali upravo je Strawson proširio te okvire i uveo metafizičke teme u analitičku filozofiju. Početak njegova prominentnog djelovanja može se točno odrediti. To je mjesec srpanj 1950, *mensis mirabilis* kako isti

tiče *The Times* u svojem nekrologu posvećenu Strawsonu. Tada je, naime, objavio dva članka koji su utjecali na budući razvoj analitičke filozofije.

Dvije godine poslije rata dobio je Strawson na temelju najboljega priloženog eseja poznatu stipendiju u Oxfordu, nazvanu po Johnu Lockeu. Ondašnji profesor metafizike u Oxfordu i urednik časopisa *Mind*, Gilbert Ryle, odmah ga je preporučio za predavača na University College. Izvješća o Strawsonovim predavanjima bila su vrlo dobra, pa ga je Ryle zamolio da nešto objavi u časopisu *Mind*. Ponudio je članak “On Referring”, kritiku poznate Russellove teorije određenih opisa objavljene u članka “On Denoting” iz godine 1905. Russell je tvrdio da se svaka rečenica koja se odnosi na nepostojeće ili proturječne entitete, primjerice na jednoroge, okrugle kvadrate ili sadašnjeg kralja Francuske, može logički rastaviti na tvrdnju da neka pojedinačna stvar postoji i da ima neka svojstva. Time se lako pokazuje da su takve rečenice neistinite. No Strawson je tvrdio da takve rečenice nisu po sebi istinite ili neistinite, nego da su jednostavno bez referencije. Istinitost i neistinitost izražava se propozicijama. Tako se rečenica “Kralj Francuske je mudar” mogla koristiti za izražavanje istinitih ili neistinih propozicija za vrijeme francuske monarhije. No nakon što je Francuska postala republika, ta se rečenica – koja ima značenje – više ne može upotrijebiti za izražavanje istinitosti ili neistinitosti jer to je onda rečenica “s neuspjelim referencijom”.¹ Strawson je prigovorio Russellu da ne razlikuje rečenice od propozi-

¹ Nenad Mišćević, “Pogovor” knjizi (str. 130–151) Peter F. Strawson, *Analiza i metafizika: uvod u filozofiju*, preveo F. Grgić, KruZak, Zagreb 1999, str. 142.

cija i referenciju od značenja. Također mu je prigovorio da neprimjereno analizira način kako stvarno koristimo i razumijemo jezik jer složenost zamjenjuje jednostavnošću. Russell je odgovorio godine 1957. u istome časopisu. Strawsonu spočitava da pretpostavlja apsolutno, neprilagodljivo značenje “neistinitog” te izričito tvrdi da je bolje definirati izraz “neistinito” tako da je svaka rečenica ili istinita ili neistinita. U tome Russellovu odgovoru očita je bitna razlika u njihovu filozofskom interesu. Obojica se slažu da obični jezik ne sadrži egzaktnu logiku, ali u tome je i razlika. Russell Strawsonovu tvrdnju da je život veći od logike označuje kao “dithyrambic outburst” i u tome vidi glavni razlog pogrešnoga tumačenja svoje teorije. Tadašnji glavni autoritet analitičke filozofije više nije mogao zaustaviti širenje problema referencije na cjelinu stvarne jezične komunikacije. Naravno, Russell nije bio jedini koji je kritizirao Strawsona. No Strawsonov članak je zadržao stalnu aktualnost – uvidjelo se da njegova vrijednost ne leži u njegovu prihvaćanju ili odbijanju, nego u tome što tematizira neke stvarne probleme koje svaka dobra teorija značenja i referencije treba riješiti. U kasnijim objašnjenjima svojih prigovora Russellu, Strawson obrazlaže za svoju kasniju filozofiju jezika važnu razliku između izjavnih rečenica nekoga jezika i propozicija koje ljudi izražavaju izgovaranjem tih rečenica.

Drugi Strawsonov utjecajni članak (“Truth”) kritizira korespondencijsku teoriju istine koju je zastupao tada utjecajni oxfordski filozof jezika J. L. Austin (1911–1960). Russell je – kao klasični zastupnik teorije korespondencije, napose u svojem uvodu u filozofiju (*Problems of Philosophy*) – tvrdio da su vjerovanja istinita ili neistinita na temelju činjenica. Pritom je pretpostavio strukturalno izomorfnu podudarnost između dijelova vjerovanja i dijelova činjenice. Austin je korespondenciju između iskaza i činjenica shvaćao kao deskriptivnu korelaciju koja je u konačnici konvencionalna. Te konvencije – koje su u biti jezične – određuju je li odgovarajuća činjenica na koje moje vjerovanje referira takva da je moj iskaz istinit. Prvi je Strawsonov prigovor Austinu bio da nije jasno što su te činjenice jer one su, kao i mnogi jezični elementi istinite propozicije, vrlo dvojbenog karaktera. Nasuprot takvom tradicionalnom shvaćanju istine koje pretpostavlja neku narav istine, Strawson ne vjeruje da istina ima neku definitivnu narav; dapače, smatra da pojam istine nije tako centralan za filozofiju kako se prije mislilo. On misli da je pripisivanje istine iskazima i propozicijama zapravo performativna izjava. Pritom nema razlike između tvrdnji i zapovijedi jer uporabom istinosnih predikata ne pripisujemo nečemu neka svojstva, nego prihvaćamo ili odobravamo istinu. Strawsonova teorija istine zapravo širi pojam istine. Ako prihvaćamo kao istinit neki iskaz oblika “Istina je da ako je p istinito, onda je q također istinito”, ostaje mogućnost da je istinitost također svojstvo pojedinačne propozicije. Njegovo je shvaćanje istine zapravo kompatibilno s teorijom korespondencije. No Strawsona više zanima zapostavljeno shvaćanje istine, napose normativna uloga istine u jeziku, a logički “strože” teorije istine takve elemente jednostavno ignoriraju.

Interes za povezivanje bogatstva običnoga jezika s apstrakcijama formalne logike došao je do izražaja u Strawsonovoj prvoj knjizi *Introduction to Logical Theory* (1952). Quine je priznao vrijednost knjige već time što joj je posvetio dužu recenziju. U mnogim stvarima nisu se slagali. Strawson je, primjerice, odbacio Quineovo odbacivanje relevantne razlike između analitičkih i sintetičkih sudova (u članku koji je napisao zajedno s H. P. Griceom "In Defence of a Dogma", *The Philosophical Review* 65, 1956, str. 141–58), ali su cijeli život bili dobri prijatelji. U knjizi Strawson analizira temeljne pojmove logike te odnos formalne logike i prirodnoga jezika. Posljednje poglavlje sadrži utjecajni pokušaj rješavanja problema indukcije. Neki su logičari, primjerice P. T. Geach, bili stroži prema Strawsonovoj knjizi, naročito njegovu suprotstavljanju tradicionalne aristotelovske i moderne simboličke logike.

Strawsonova sljedeća knjiga *Individuals* (1959) imala je provokativan podnaslov "An essay in descriptive metaphysics". Cilj mu je bio da izloži opće crte i strukturu pojmovne sheme pomoću koje mislimo pojedinačne stvari. Pretpostavio je da su materijalne stvari prvotne u našoj pojmovnoj shemi, ali isto tako osobe na koje možemo na jednak način primijeniti stanja svijesti i tjelesna svojstva. No, nasuprot kartezijanskoj tradiciji, Strawson misli da je uvjet pripisivanja samosvijesti spremnost da isto pripisujemo drugima. To je ujedno tema prvoga dijela knjige. U drugome to povezuje s razlikom subjekta i predikata. To je danas klasično filozofsko djelo šezdesetih godina pomoglo u transformiranju logičkoga pozitivizma i jezične analize u obuhvatniju i metafizički skloniju koncepciju analitičke filozofije.

Kritičko, ali istovremeneo gotovo školsko bavljenje Kantovom *Kritikom čistog uma* došlo je do izražaja u djelu *Bounds of Sense (Granice osjetilne zamjedbe)*, 1966), koje je tridesetak godina utjecalo na recepciju Kanta, ne samo na engleskom jezičnom području. Između ostaloga, poznata je njegova kritika transcendentale dedukcije kategorija. Ispravno tumači da je za konstituiranje iskustva nužno da su dane predodžbe ili zorovi nekako povezani u jednoj jedinstvenoj svijesti. No pogrešno je iz toga zaključivati da na temelju toga jedinstvo svijesti zahtijeva jedinstvo objektivnoga svijeta. Strawson drži da je Kantova spoznajna teorija dosljedni internalizam. Kant mu je zato simpatičan jer sam zastupa jednu varijantu antirealizma.

Potom su slijedile knjige: *Logico-Linguistic Papers* (1971), izbor najvažnijih članaka, *Freedom and Resentment and Other Essays* (1974), zbirka članaka s područja praktične filozofije. Naslov je dobila prema poznatome članku "Freedom and Resentment" (1960), u kojemu Strawson koristi transcendentelni argument kantovskoga tipa u dokazivanju da je u praksi nemoguće vjerovati u determinizam. Smatrao je da ljudski odnosi nužnošću pretpostavljaju da su naša djelovanja učinjena slobodnom voljom. *Subject and Predicate in Logic and Grammar* (1974), tematizira razliku subjekta i predikata kao i druge aspekte prirodnoga jezika. Godine 1985. objavio je knjigu *Skepticism and Naturalism: Some Varieties*, raspravu i odbacivanje filozofske revizije obične logike, ali i teorije prema kojoj su mentalna stanja samo stanja mozga.

Svoja osnovna filozofska shvaćanja Strawson je sažeo na francuskom kojim je – za razliku od njemačkoga – vladao jako dobro: *Analyse et Métaphysique* (Paris, 1985). Kasnije je objavljena i na engleskom (*Analysis and Metaphysics*, 1992), ali – uz neke neznatne izmjene – dodano je poglavlje “Značenje i razumijevanje”. To je englesko izdanje prevedeno na hrvatski (navedeno u prvoj fusnoti).² Posljednja Strawsonova knjiga je *Entity and Identity* (1997).

Peter Frederick Strawson rođen je u Londonu 1919, kao drugo od četvero djece. Studirao je u Oxfordu. Gotovo cijeli Drugi svjetski rat proveo je u vojsci. Poslije rata, prvo je bio uspješan tutor na dodiplomskom studiju. Naslijedio je 1968. svojega starijeg kolegu Gilberta Rylea na katedri za metafiziku, na kojoj je ostao do umirovljenja 1987. Postao je član Britanske akademije 1960. Za svoje zasluge dobio je 1977. titulu lorda. Iako je ostavljao dojam distanciranoga, elitističkoga profesora, u osobnim kontaktima je bio otvoreniji, srdačniji i elokventniji. Slušao sam njegova predavanja iz filozofije jezika u Oxfordu u jesenskom trimestru 1974. godine, istovremeno s predavanjima Alfreda Ayera. Dok je Ayer svojim temperamentom već naznačavao što je važno u često samo improviziranim predavanjima, pa ga je bilo užitak slušati, tomu nasuprot Strawsonova monotona dikcija i težak stil izražavanja iziskivali su koncentraciju u praćenju predavanja. Ali ta su predavanja bila tako dobro razrađena u pojedinostima da su pobuđivala napeto iščekivanje kako će biti razvijena glavna misao. Strawson je jedan od najvažnijih filozofa druge polovice 20. st. Nije se trudio da stvori široki krug svojih vjernih učenika, iako su mnogi njegovi studenti postali vrlo utjecajni (primjerice G. Evans, J. McDowell, P. Snowdon). Njegov sin Galen (rođen 1952) također se posvetio filozofiji, napose filozofiji uma i etici. Strawson je bio vrlo suzdržan i izbjegavao je javno, izvansveučilišno djelovanje. Njegova je veličina vidljiva i u tome što je najviše utjecao preko svojih protivnika – preko onih koje je kritizirao i onih koji se s njime nisu slagali.

Josip Talanga

Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54, HR-10000 Zagreb
josiptalanga@yahoo.com

² Na hrvatski je također preveden članak “Identifying Reference and Truth-Values” (1964); usp. *Dometi* 4 (1984).